

METAFOR

DAVID PUNTER

VakıfBank Kültür Yayınları: 0275
Edebiyat: 062

METAFOR
DAVID PUNTER

Özgün Adı
Metaphor

Türkçesi
Serkan Doğan

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü
Ömer Uzunağaç

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Alphan Akgül

Son Okuma
Selim Tezcan

VakıfBank Kültür Yayınları
Saray Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No:7/A1 – Kat 13,
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2024

ISBN 978-625-6647-00-8

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Ocak 2024

METAFOR

DAVID PUNTER

TÜRKÇESİ
SERKAN DOĞAN

DAVID PUNTER

1949 yılında Londra'da doğan David Punter, Bristol Üniversitesi'nde İngiliz Edebiyatı profesörüdür. Lisans, yüksek lisans ve doktorasını Cambridge Fitzwilliam College'da tamamlayan Punter'ın başlıca ilgi alanı Gotik kurgudur. Ayrıca on sekizinci yüzyıldan günümüze düzyazı ve şiir ile edebiyat teorisi, yapısöküm, psikanaliz ve anti-kanon teorisi gibi konularla ilgilenmiş ve bu alanda kitaplar yayımlamıştır. Romantik ve çağdaş edebiyat, psikanaliz, sömürgecilik sonrası çalışmaları ve edebiyat kuramı üzerine de çok sayıda eser veren Punter, yirmi dört eleştirel kitap ve dört şiir kitabının yanı sıra yüzlerce deneme ve makale yayımlamıştır.

SERKAN DOĞAN

Aslen Köstenceli olan Serkan Doğan, 1978'de İstanbul'da dünyaya geldi. Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Ardından İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde eğitim alanında yüksek lisans yaptı. Aynı üniversitede hukuk eğitimi de aldı. Profesyonel olarak 1994 yılından bu yana çevirmenlik ve adli bilirkişi tercümanlık yapmaktadır. Özellikle hukuk, ticaret, finans, sosyal bilimler, akademik neşriyat, dilbilim ve edebiyat çevirisi alanında uzmanlaşmıştır. Çeşitli dergilerde ve sosyal mecralarda şiir, deneme ve kısa öyküleri yayımlandı. Şiir, deneme ve çeviri alanlarında pek çok kitabı olan Doğan'ın, dünyanın dört bir yanına yaptığı sıra dışı seyahatlerini anlattığı onlarca kapsamlı gezi yazısı da çeşitli gazete, dergi ve çevrim içi platformlarda yayımlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

Çevirmenin Önsözü	7
Editörün Önsözü	11
Giriş	21
1 Klasik Problem: Mecazi Dil	35
2 Doğu ve Batı Metaforu	55
3 Kamusal Alandaki Metafor	77
4 Metafor ve “Onun Yerine Metin”	99
5 Metafor ve Psikanaliz	121
6 Metafor, Tekinsiz, Déjà-Vu	141
7 Metafor, Farklılık, Çevrilemezlik	161
8 Metafor ve Sömürgecilik Sonrası Yaklaşım	177
9 Bazı Örnek ve Sınırlar	193
10 Sonuç	209
Sözlük	223
Kaynakça	229
Dizin	241

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Bilinçdışının örtük imgelem dünyasından, çöl ve okyanusun bile insicam içerisinde zaman zaman bir arada bulunabilecekleri kavramsal algı eksenlerine kadar, metaforlar imkânsız mümkün kılmak adına insanoğlunun en önde gelen icatlarından biri olarak görülebilir. Metafor, gizli ve aleni olanı tek bir potada buluşturur, tarihsiz ve tarifsiz kesitleri uyumlu ve tutarlı bir boyuta dönüştürür. Metafor, hiçbir ayırım gözetmeden kesintisiz bir biçimde işlevini yerine getiren ve sürdüren kendine has bir yapı olarak, insanoğlunun ortak bilincinin mükemmel bir eseri, insan denilen varlığın zihin dünyası ve potansiyelinin olağanüstü bir tasarım harikasıdır. Gündelik hayatta kullandığımız kelimelerin birincil sözlük anlamlarının dışında ve ötesinde, iç dünyamızın derinliklerinde yankılanan ve adeta müşterek bir üst veri halinde tüm insanlığın tasavvurunda az veya çok benzer çağrışımlar uyandıran metaforlar, kuşkusuz her bakımdan parçanın bütüne erişip kaynaşması için de emsalsiz bir geçit işlevi görüyor.

Elinizdeki eserin derinliklerine inildikçe, aslında metafor kavramının halihazırda tüm hayatınıza sirayet etmiş olduğunu, metaforsuz bir yaşam sürdürmenin neredeyse olanaksız olduğunu algılamaya başlıyorsunuz. Telaffuz ve terennüm ettiğimiz, sözlü ve yazılı iletişimde kullandığımız kelimelerin her bireyin zihninde az çok ayrı anlamlar ifade ettiğini ve dolayısıyla bir kelimenin yorumunun sınırsız olarak kabul edilebileceğini düşünür-

sek, metaforların özlü, özgün ve ölçek tanımayan çağrışımlarının ne kadar kıymetli olduğunu daha iyi ve yeterli bir şekilde takdir edebiliriz. Sözelimi, sıradan kişisel bir konuşmada “Toz ol git!” dediğimizde, yârin yüzünü “güle”, heba edilmiş bir ömrü “küle” benzettiğimizde veya daha resmi bir beyanatta, “Görüşmeler kaypak bir zeminde ilerliyor.” denildiğinde, buradaki metaforların anlattığını ve açıkladığını varsaydığımız durumları tarif ve tasvir etmek için uzun uzadıya cümleler kurmak gerekmeyecektir. Dahası, tüm edebi eserlerin genelde ve özellikle şiirlerinse tümüyle, kelimelerden değil, metaforlardan meydana geldikleri hakikati, pek öyle kuşkuya ve tereddüde yer vermeyecek berraklıkta önümüzde serilmiş duruyor. Varlıkların metaforlarla ifade edilmeleri ve bu ifade kapsamının edebî ve felsefî olanın sınırlarının çok ötesine ve berisine genişleyip taşması, bizi biz yapan kimliklerimizin ve düşünce kalıplarımızın oluşumundaki önemlerini vurguluyor. Üstelik, mecazın ironi ile desteklendiği, alegori ve kinayeye süslendiği ve diğer çeşit çeşit söz sanatlarıyla çiçek açtığı, görsellik, müzikalite, tat ve koku dahil her duyuya hitap eden soyut bir evrende, aynı anda bir sözcüğün sadece birincil değil de, ikincil, üçüncül anlamlarını düzey düzey, katman katman karşılamak, umursamak, kendi benliğimizde ve duygu ve düşünce dünyamızda süzmek, bunları tamamen bireysel ve özel mecrada tahayyül ve tasavvur etmek ve ardından iletişim süreci esnasında muhatabımıza sözlü veya yazılı olarak yansıtabilmek ve aktarabilmek, herhalde insan olmanın ve insan kalmanın en nadide keyiflerinden biri olsa gerektir.

Eserin sahibi David Punter, gayet akıcı bir üslupla, gündelik gazetelerden ve popüler bir film karesinden tutun da, dünya düşün ve bilim sahnesini şekillendiren başat şair, edebiyatçı, filozof ve sosyologların eserlerinden yaptığı alıntılara, siyasetten psikanaliz, pazarlama ve reklamcılığa kadar verdiği

birbirinden ilginç örnekler ve yorumladığı pasajlarla, öğrenci ve akademisyeninden, beyaz ve mavi yakalı çalışanlara kadar toplumun her kesiminin rahatlıkla kavrayabileceği ve içselleştirebileceği şekilde anlatıyor metafor kavramını. Konuşur gibi ilerleyen, sıkıcılık ve öğreticilikten uzak bu anlatım tarzı, kataba apayrı bir benzersizlik katıyor. Sayfalar arasında dalıp çıkarak eserin sonuna doğru yaklaştığınızda, metafora ilişkin örüntülerin niçin yaşamın, duygu ve düşünce dünyanızın ve bir bütün olarak da insanlığın olmazsa olmazı olduğunu anlıyorsunuz. Üstte “eserin sahibi” dememe bakmayın, eserin gerçek sahibi olarak, metafor deryasına girerek eseri bir solukta bitiren her okuyucu, bu kavramın hayatlarının temelinde yer alan bir oyun değiştirici unsur, kilit açıcı bir etken ve sihrin ta kendisi olduğunu çok geçmeden keşfedecektir.

Metafor, bireye ve topluma bir cennet vadetmiyor, ancak hiç değilse, kendi gerçekliğini ve kendi koşullarını cennete çevirebilmesinin, yine kendi zihin ve anlam dünyasının sınırlarını esnetebilmesinin, kabiliyeti ve isteği dahilinde mümkün olduğunu müjdeliyor. Metaforlar da tıpkı meteorlar gibi, tüm evreni kaplıyor ve her yerde varlar aslında. Onların olmadığı yerde ise sadece uçsuz bucaksız bir boşluk hüküm sürüyor...

Serkan Doğan

EDİTÖRÜN ÖNSÖZÜ

Dil, benzerliklerle işler ama şeyler birbirine benzemez aslında, benzerlik kuran, karşılaştırıp kıyaslayan insan bilincidir. Bu nedenle metafor, insan zihniyle uğraşan bilişsel kuramların merkezinde yer alır. İlk bakışta sadece bir edebî mecaz olduğu zannedilir metaforun, oysa bütün bir gündelik dil metaforlarla doludur. Çok kanıksadığımız sözler, diyelim “Kan beynime sıçradı.” sözü, günlük dilin malı olmuştur artık; bu nedenle bir “ölü metafor” örneğidir. Oysa Behçet Necatigil’in “Bir sürü örtü kılıf kan görünmez ki”¹ dizisinde günlük dilde kullandığımız sözcüklere alışılmadık bir görev yüklediğini anlarız. Şair kanla ilgili ölmüş veya ölmeye yüz tutmuş bütün basmakalıp ifadeleri bu şiirde âdeta diriltir; zaten bir başka şiirinde de benzer bir ölüyü diriltme metaforunu geçmişin şiirini bugüne taşımak anlamında kullanmıştır: “Soğurken bir ölü, çok ince bir eli / Tutup ısıttınız mı?”² İşte bu nedenle şairler, İngiliz filozof John Gray’ın *Ölümsüzleştirme Kurulu* adlı kitabında anlattığı üzere, ölümlülüğü alt etmeye uğraşan bilim insanları gibidir³ ama bir farkla. Şairler canlı organizmanın değil, dilin ölümünü alt etmek için çaba harcamaktadır.

1. Behçet Necatigil, “Kan”, *Bütün Eserleri*, haz. Murat Yalçın, 2013, s. 184.

2. Necatigil, “Açık”, *Bütün Eserleri*, s. 331.

3. John Gray, *Ölümsüzleştirme Kurulu: Bilim Işığında Kefeni Yırtmaya Dönük Garip Arayış*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.

Dilin metafora gömülü olduğunu, dili yaratıcı bir şekilde kullanmak isteyen herkesin de metaforlara batmak zorunda olduğunu anlatan en iyi eserlerden biri, muhtemelen David Punter'ın elinizde tuttuğunuz *Metafor* adlı kitabıdır. Metaforun basit bir dilbilimsel araç olarak ele alınamayacağını söyleyen Punter, eserinde şiirden kurmaca edebiyata, siyaset biliminden en sıradan günlük konuşmaya kadar bir metafor bulamacı içinde yaşadığımızı ortaya koyuyor. Niçin böyle olduğunu göstermek için de metaforların dilin içinde şekillenirken kimi zaman şekilsiz ve tekinsiz bir hâl alabileceğini de vurguluyor. Eğer metaforun tanımını herhangi bir *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*'nde ararsanız, “metafor”u en iyi tanıtan, “benzeyen” (*tenor*) ile “benzetmelik” (*vehicle*) arasında kurulan ilişkinin gayet berrak olduğu örneklerle karşılaşabilirsiniz. Paketlenip kargoya verilmiş bir eşyanın insana verdiği huzurun bir benzerini yapısı muğlak kavramların sözlük tanımlarında bulmayı arzu ediyor olabiliriz ama metafor konusunda bu rahatlık arayışının işleyeceğini sanmam. Zira insan zihninin anlatım olanaklarının yoğunlaştığı bir süreci kastederken, metafor işleminin her zaman başarılı sonuçlar verebileceği yansımalarına da kapılmamak gerekir. Dilde her söz bir hedefe atılan bir ok gibidir belki ama her okun hedefini vurduğu da söylenemez. Bazı şiirler karşısında şaşırıp “anlamsız bu” deyip kenara atmamızın nedeni de bu olabilir.

Metafor, dilin yapısının doğal bir sonucu olduğundan, sanki metaforsuz da konuşup yazabilirmişiz gibi onu bir “süsleme” olarak gören bakış açısını eleştiriyor önce Punter. Aristoteles örneğin, metaforu dilin normal işleyişine bir ek, bir süsleme gibi olduğunu söyler; sanki işlevsel parçaları tamamlanmış bir binanın girişine sadece estetik dursun diye bir de taç kapı ilave etmişizdir. Oysa dilin amacı bir iletişimi gerçekleştirmekse, metafor da bu iletişim sürecinin bir parçasıdır ama farklı bir yoldan.

Punter, metaforu, iletişim sürecine okuru veya izleyiciyi daha fazla katmak arzusunun bir sonucu gibi tasavvur etmektedir. Eğer böyle olmasaydı, metafor dilin yapısından ayrıştırılabilir bir eklenti, bir fazlalık olsaydı ne olurdu? Punter bunun olanaksız olduğunu vurgulamak için şöyle söylüyor:

Mümkün olmayacak kadar zor olmakla beraber, bir dili metaforusuz olarak tasavvur etsek bile bu, sonuçta oldukça sönük ve aşırı şekilde kısıtlı bir dil olacaktır. Böylesine farazi bir dilin matematik alanına yönelik olabileceği tartışılabilir ve tartışılmıştır da fakat bu bile kuşku götürür gibi görünmektedir; kuşkusuz Roma sayı sistemi de bir bakıma metaforik veya hiç değilse “mecazi”dir.⁴

Metafor işte bu nedenle basit bir şekilde, bir adın yerine ötekini koymak değildir. Nesne ve olgulara verilen bütün adların aslında keyfi veya uzlaşımsal olduğunu düşünürsek, Punter’ın bakış açısını daha iyi kavrarız. Eleştirmenin, basit şiir çözümlemelerinde bir benzerliği bulup onu ayıklama güdüsü hep öne çıkar. Bir şeyin yerini öteki tutmuştur! Punter bu görüşün ne anlama geldiğinin farkındadır ama metaforun anlaşılabilmesi için daha fazlasına gereksinim duyar. Bir metafor, benzeyen ile kendisine benzetilenin ayrıştırılması, yani içinin açılıp çıkarılmasıyla anlaşılabilir ona göre. Daha çok bütünleşik haldeyken dışarı saçtığı anlamın iletişim değerini kavramamız gerekir. Joseph Conrad’ın *Karanlığın Yüreği*’nde geçen bir pasaja dikkat çeker bu yüzden Punter. Anlatıcı Marlow bir hikâye anlatmaya çalışırken duyduğu çaresizliğin dile gelişidir bu. Aslında uğraştığı şey tıpkı bir rüyayı

4. David Punter, *Metafor*, çev. Serkan Doğan, İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2023, s. 20.

anlatmak gibidir, yani nafile bir çabadır. Çünkü rüyamızı anlatmaya çalıştığımız anda, rüyadaki imgelerin verdiği “tuhaflik ve şaşkınlık” hissi kaybolacaktır; basit bir tercüme işi gibi görünebilir bir rüyayı nakletmek, oysa bu tercümede kaybolan, rüyanın kendisi olur genelde. Benzer şekilde bir metaforu düzyazı diline dönüştürmeye çalışmak da benzer bir sonuç verecektir öyleyse. Ece Ayhan’ın “Bakışsız Bir Kedi Kara” başlıklı şiiri üzerine yapılan “açıklama” girişimlerinin niçin duvara çarptığını, Punter’ın sözlerinden çıkarsayabiliyoruz. Elbette bir şiirdeki metaforu çözümlenmek yanlış değildir ama açıklanamaz olanı zor kullanarak açıklamanın ümitsiz bir çaba olabileceğini, Orhan Koçak bu şiir bağlamında söylemişti. Belki de Koçak’ın, Ece Ayhan’ın bu şiirini çözümlenmek yerine, ona psikanalitik bir anlam katmanı ekleme girişimi önerisi daha doğrudur.⁵ Belki de çözüm metaforları basitleştirmek değil, ona düşünsel bir yoğunluk katmaktır.

Dilde katmanlaşan kültürel yük, insanların doğayı ve dili anlamlandırma biçimlerini de farklı kılar. Basitçe Doğu ve Batı uygarlıkları arasında düşünsel sınır çizmek hiç hazzettiğim bir iş değildir ama Punter’ın metafor bağlamında dikkat çektiği temel bir ayırmadan kaçmak da olası değildir. Kojin Karatani’nin *Metafor Olarak Mimari*⁶ ve *Derinliğin Keşfi: Modern Japon Edebiyatının Kökenleri*⁷ başlıklı eserlerinde de görülebileceği gibi, Uzak Doğu toplulukların Batı felsefesi karşısında çoğu zaman şaşır kaldıklarını; dil, resim ve mimari anlayışları arasındaki temel kavrayış-

5. Orhan Koçak, “‘Sayıklar Bir Dilde Bilmediğim’: Ece Ayhan’ın Şiirinde Dil ve Bağlam”, *Kopuk Zincir: Modern Şiir Üzerine Denemeler*, İstanbul: Metis Yayınları, 2012, s. 183-184.

6. Kojin Karatani, *Metafor Olarak Mimari*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Metis Yayınları, 2006.

7. Kojin Karatani, *Derinliğin Keşfi: Modern Japon Edebiyatının Kökenleri*, çev. Devrim Çetin Güven, İnan Öner, İstanbul: Metis, 2007.

larında derin bir yarıklık fark ettiklerini anlarız. Punter da bu yolu takip ediyor ve Batılı insanın iki ayrı ontolojik alan arasında *benzeşim* kurduğunu oysa Çin şiirinde metaforun bambaşka bir anlama geldiğini tespit ediyor. “Yakınsama” (*convergence*) kavramı örneğin, şeylerin özleri arasında var olan ortak niteliklerin keşfidir. Punter’ın bu konuyla ilgili başvurduğu bir alıntıda geçen sözler Uzak Doğu felsefesinde metaforun anlamını berrak bir şekilde ortaya koyar: “Çin metaforu iki alan arasında bir paralellik tesis etmeye çalışmaz, daha çok bunlar arasında bir yakınsama bulunduğunu göstermek ister: Suyun doğası insanın doğasıyla tamamen aynı şekilde davranmaktadır.”⁸ Bununla birlikte, Punter’la ortak bir noktamız olduğunu, onun da Doğu ve Batı arasında keskin kategorik ayrımları benzer örneklerden yola çıkarak reddettiğini görürüz. Cizvit papaz ve şair Gerard Manley Hopkins’in *inscape* ve *instress* kavramlarıyla beliren bir “iç görü” fikrinin, ana akım Batı felsefesinden ziyade Çin modeline yakın olduğunu söylüyor Punter ki bunda çok haklıdır. Çünkü Hopkins manzaraya baktığında, şeyleri değil, onların içindeki ilahi kudreti ve niyeti görmektedir. Bir ekleme yapmam mazur görülürse, Oktay Rifat’ın “Benzeşme ve Eşduyum” başlıklı denemesinde, Charles Baudelaire’in “Correspondances” (Eşduyumlar) başlıklı şiiri üzerine yaptığı yorumda, Punter’ın Hopkins’in şiirlerinde gördüğü iç görünün bir benzerini bulduğunu söyleyebiliriz. Baudelaire doğada görünen benzerliklerin Tanrısal bir ideanın yansımaları olduğunu öne sürmektedir. Oktay Rifat, Baudelaire’in, Swedenborg ve Lavater gibi yarı ermiş, yarı filozof yazarların düşüncelerinden yararlanarak her türlü benzerliğin altında bir gizem olduğunu, benzerliklerdeki gizlerin, ruhsal âlem ve doğal âlem

8. Punter, *Metafor*, s. 54.

arasındaki uyuşumu gösterdiğini varsaydığını aktarır.⁹ Gerçekten de Baudelaire'in bu görüşlerini okuduğumuzda, ister istemez okurun aklına tasavvuf düşüncesi gelecek, Doğu ile Batı arasında kurulan kategorik ayırım uçup gidecektir.

Metaforların her zaman kültürlerarası ayrımları veya bitişikliği gösterdiği söylenemez. Eğer böyle olsaydı, sadece edebi ve felsefi bir alanda yaptığımız tartışmalarla sınırlı olurdu. Oysa metaforlar kamusal ve ekonomik alanı sürekli güderek, hatta çoğu zaman baskı altında tutarak toplumların kanaatleri üzerinde haki-miyet kurar. Dil, anlam evrenimizde kurucu (*constitutive*) bir işleve sahip olduğundan kaçınılmaz bir şekilde ideolojiktir. Tam da bu nedenle dile, toplumsal yapı içinde tarafsız bir rol vermek neredeyse olanaksızdır. İngiltere'de, Margaret Thatcher döneminde konan bir vergi için muhalefet, Orta Çağ köylü ayaklanmalarını çağrıştıran *poll tax* adlandırmasını tercih ederken, hükümet tatsız *tax* sözcüğünden kaçınıp *community charge* adını kullanmıştır. Vergi aynı vergidir ama adları farklıdır.¹⁰ Punter da metaforların her zaman “masum” olmadığını düşünmektedir, çünkü ilk bakışta metafor, insan zihninin sınırsız benzerlik üretme kabiliyetinin bir simgesi olarak, doğrudan özgürlükle ilişkilidir ama kimi metaforlar hayal gücümüzü kısıtlayıp bizi imgesel bir kıskaca alabilir. Shakespeare'in *Hamlet*'inde geçen, metafor kuramcılarını heyecana sürükleyen bir diyalogdan söz eder önce Punter. Hamlet ile Polonius arasında geçen bir diyalogdur bu. Hamlet, Polonius'a bir bulut gösterir ve “Deveye benzemiyor mu biraz?” diye sorar. Polonius hemen onaylar ama Hamlet ardından “Bence sansara benziyor.” deyiverir, bu kez Polonius bu benzetmeyi de onaylar. Hamlet, Po-

9. Oktay Rifat, “Benzeşme ve Eşduyum”, *Şiir Konuşması*, İstanbul: Adam Yayınları, 1992, s. 218-220.

10. Peter Barry, *Beginning Theory*, Manchester: Manchester University Press, 2009, s. 42.

lonius'la alay etmektedir ve bir benzetme daha yapar bu yüzden: "Yoksa balina mı?" Polonius'un efendisine yanıtı yine olumludur: "Çok benziyor balınaya." Benim yaptığım gibi bu diyalogun tamamını aktarmaz Punter, dikkat çekmeye çalıştığı şey, bu diyalogdaki özgürlüğün her zaman mevcut olmadığıdır. Bu aşamada "Camel" sigara paketleri üzerindeki "deve" imgesinin sigara içmeyi serap benzeri bir rahatlama deneyimini çağrıştıracak şekilde kullanıldığını, bu imgeyle egzotik Doğu'nun gizemlerini deneyimleyebileceğimiz düşüncesinin bilinçaltımıza yerleştirildiğini vurgular. Gerçekten de imgeler ideolojiktir ama burada Punter'a –ona daha çok hak vermek için– bir itirazda bulunmak isterim. Hamlet diyalogunda da bir benzetme özgürlüğü yoktur aslında. Polonius, deli dolu Hamlet'i kızdırmamak için bulutu neye benzetirse benzetsin onaylamak zorunda hissedecek ölçüde baskı altındadır. Evet, metaforlar bile bir baskı aracıdır çoğu zaman.

Punter'ı okurken elinize bir edebiyat kuramları kitabı geçerse muhakkak dilbilim ve psikanalizle ilgili bölümlerini karıştırmanızı öneririm. Zira Sigmund Freud'un psikanaliz kuramı bir tür "sözel terapi"dir (*verbal therapy*) ve Jacques Lacan bu kuramı dilbilimci Roman Jakobson'un kavramlarıyla bir arada yorumlar, kavramlararası eşleştirmeler yapar. Freud bilinçdışına giden ana yolun rüyalardan geçtiğini söylemiş ve meşhur rüya çözümlemelerini iki temel kavrama dayandırmıştır: Bunlar "yer değiştirme" (*displacement*) ve "yoğunlaştırma" (*condensation*). Rüyalarda imgeler çağrışım yoluyla bir anlam zinciri oluşturabilir; örneğin rüyada bir Romalı asker görmek, kuralcılık, katılık, otorite vb. bir çağrışım zinciriyle Baba'nın bir temsili olabilir (yer değiştirme) ama aynı zamanda, Baba'nın onaylamadığı bir yabancı sevgili imgesi olarak da rüyada yerini almış olabilir. Böylelikle Romalı asker imgesi yoğunlaşarak hem tepkilerinden ürkülen Baba'yı hem de onun tepkisine neden olabilecek "yaban-

cı sevgili” imgesini –aynı anda– temsil ediyor olabilir.¹¹ İşte Lacan, Freud’un rüyalarda gördüğü bu ikili mekanizmanın aslında dilsel bir çalışma olduğunu, “Bilinçdışı, dil gibi yapılanmıştır.” sözüyle ilan eder. Bu slogan, bilinçdışının kaotik, anlamsız bir imgeler yığını olmadığını dile getirdiği için, devrimci bir görüştür aslında. Ama psikanalizi bir dilbilim çalışması haline getiren şey, Lacan’ın “yer değiştirme”yi *metonimi*, “yoğunlaştırma”yı ise *metafor* kavramlarıyla eşleştirmesidir. Bu işlem, içinde metonimi ve metafor barındıran her türden şiir çözümlemesini kendiliğinden psikanalitik hâle getiren şeydir. Öyleyse metafor (ve metonimi) kullanımı yalnızca bilinçli bir edim olmaktan çıkar; bilinç ve bilinçdışının kesişiminde –her ikisinde birden– çalışan bir dilsel eylem hâline gelir.

Elbette Punter’in *Metafor*’unu tanıtırken uğradığı bütün duraklara uğrayacak, kaleminin dokunduğu bütün satırlar üzerinde oyalanacak değilim ama kitabının sonuç bölümünde William Congreve’den yaptığı alıntı üzerine yaptığı yorum gerçekten de zihin açıcıdır:

*Yaratıcılık güçten düşer, Beyin çamura saplanır
Ve kapkara çaresizlik düşüncelere Dalmanın yerini alır.*

Bir yazar bir kitabı yazarken “tıkandığında” ne olur? Punter, metaforların kimi zaman “hain” olduğunu, burada olumsuz ve olumlu çağrışımların bir çatışma içinde olduğunu söyler. Güçten düşmek, beynin çamura saplanması, çaresizlik, bir yazar için “olumlu” olan “düşüncelere dalma” sözüyle iç içe geçtiğinde, bir yazarın içine çekilmiş olduğu bataklık imgesinin gücü zayıflar. Punter’in bıraktığı yerden konuşmaya devam edeceksek, belki de

11. Barry, *Beginning Theory*, s. 95. [Küçük değişiklikler yaparak aldım.]

“çamura saplanma”nın sandığımız kadar olumsuz olmadığını, bir bataklığa saplanıp kalma hissinin edebî yaratıcılığın doğasına uygun bir haletiruhiye olduğunu da söyleyebiliriz. Zira çoğu kez yazarlar mazoşisttir; belki de bir yazarın zihni, öteki insanların hayal edemeyeceği bir tefekkürün sonucu olarak bir çıkmaza girmiş gibi görünebilir. Öte yandan, Punter’ın yazı üslubunun da yer yer karardığını, okuruna, kendisini bataklığa sürükleyebilecek bir patikada olduğu hissini verdiğini söylemek zorundayım. Okur, bu kitapta bu duyguya kapılırsa geri dönmemesini öneririm, zira metaforlar tekinsizse, onlar hakkında yazılmış bir eser de öyledir; çünkü benzerliklerin çoğaldıkça çoğalan patikasında yol bulmak, dolaşık bir yumağın ucunu aramak gibidir.

Alphan Akgül